

реформи. У трьох главах І. Ністор подає історію Буковини у складі Галичини та завершує виклад процесом створення герцогства Буковини. Від цього питання він переходить до боротьби за національність та синодальність церкви, що пояснюється розглядом дій румунських депутатів і критикою діяльності єпископа Є. Гакмана. Окремий розділ книги відведено питанням культурного життя XIX ст. Проаналізовано І. Ністором національний рух румунів Буковини у другій половині XIX ст. та культурне життя краю. Заключний розділ складається з двох параграфів, які стосуються особливостей місцевої адміністрації на Буковині та інтегрування Буковини в політичне й адміністративне життя королівства. Виклад завершується описом подій 1940-х років.

Загалом І. Ністор був досить наполегливим і послідовним істориком. Помітну роль відіграла у його формуванні як історика і національна свідомість, яка формувала його як державника-румуну і у випадку підданого австрійського імператора, і у випадку підданого короля Румунії. Політична діяльність стала частиною біографії історика в досить зрілому віці в умовах війни та перетворила його на одного з небагатьох буковинців, які змогли в Королівстві Румунія домогтися високих державних посад. Зміна влади в Румунії усунула І. Ністора з наукового життя. У сучасній Румунії його праці в переважній більшості оцінюються позитивно, українська історіографія наголошує на заангажованості цілої низки праць ученого, що впливало і на виклад матеріалу, і на зроблені висновки.

3.6 ПРОФЕСОР СІМЕОН РЕЛІ – ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ*

Михайло Чучко

Серед істориків, які працювали в Чернівецькому університеті в міжвоєнний період, особливе місце належить професору богослов'я та церковної історії Сімеону Релі. Будучи викладачем теологічного факультету, він став автором цілої низки праць з минулого Буковини, Православної Церкви краю та релігійного життя румунів.

Народився майбутній дослідник 25¹ (за іншими даними 27)² липня 1882 р. у с. Верхні Петрівці на Буковині в селянській родині Теодора Релі

¹ Anuarul universității regele Carol II din Cernăuți pe anul de studii 1938-1939. Cernăuți, 1939. P. 47; Balan T. †Simeon Reli. *Revista Arhivelor*. București, 1946. Anul VII. Nr. 1. P. 181.

² ДАЧО. Ф. 1245. Оп. 12. Спр. 170. Арк. 220 зв.

Професори С. Релі (стоїть крайній справа) та В. Шесан (стоїть четвертий справа) серед викладачів теологічного факультету. Фото 1934 р.

та його дружини Ірини (уродженої Унгуран). Початкову освіту здобував спершу в початковій школі в рідному селі, потім продовжив навчання в Чернівцях¹. Далі, упродовж 1896–1904 рр., навчався в ц. к. Чернівецькій вищій гімназії (у «Б» класі)². Закінчивши у 22 роки восьмирічний гімназійний курс, у 1904 р. пішов на військову службу до 41-го піхотному полку. Того ж року вступив на православний богословський факультет Чернівецького університету Франца-Йосифа, який закінчив 1908 року³. Під час навчання особливий вплив на студента-теолога С. Релі справив професор і декан, архіпресвітер Є. Попович⁴, який своїм курсом з історії церкви пробудив у ньому інтерес до наукових студій із цієї дисципліни. Завершивши навчання, випускник теології С. Релі у віці 26 років одружився на 21-річній вчительці Аглаї Маріор,

¹ Balan T. †Simeon Reli. P.181; Vicovan I. Prof. univ. dr. Simeon Reli (1882–1945). Режим доступу: <http://150.uaic.ro/personalitati/teologie-ortodoxa/simeon-reli/> (дата перегляду 08.02.2024).

² Jahresbericht des K. K. Obergymnasiums in Czernowitz veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1896/97. Czernowitz, 1897. S. 94; Jahresbericht des K. K. Obergymnasiums in Czernowitz veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1904/1905. Czernowitz, 1905. S. 74.

³ Schematismus der Bukowinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diozese für das Jahr 1905. Czernowitz, 1905. S. 182; Schematismus der Bukowinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diozese für das Jahr 1907. Czernowitz, 1907. S. 182; Schematismus der Bukowinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diozese für das Jahr 1908. Czernowitz, 1908. S. 181.

⁴ Vicovan I. Prof. univ. dr. Simeon Reli (1882–1945)...

доньці вчителя Самуїла Магіора та його дружини Арести (уродженої Єшан). Шлюб було укладено 24 серпня 1908 р. в с. Нові Фратівці¹.

У грудні того ж року митрополит Буковини і Далмації Володимир (де Репта) висвятив його на диякона та ієрея і призначив допоміжним священником в с. Лехучени². Потім о. С. Релі служив допоміжним священником (кооператором) у с. Мігучени³, до парафії якого належали також села Димка та Кічера. У квітні 1909 р. був переведений кооператором у с. Глибока⁴, де служив разом із настоятелем парафії І. Вербовським⁵. У січні 1910 р. призначений допоміжним священником філіальної церкви в с. Слобода-Комарівці, у якій до цього функції тимчасового духівника виконував парох з Панки К. Палієвич⁶. Відомо, що в 1911 р., будучи парафіяльним експозитом⁷ в цьому селі, він, як й інші клірики Буковини, також здавав гроші на допомогу постраждалим того року від повені⁸. Священник С. Релі прослужив в Слободі-Комарівцях до 1912 р.⁹ Відтак, упродовж 1912–1914 рр., він працював законоучителем-катехитом у м. Сірет. У 1914–1920 рр. був настоятелем парафіяльної церкви в с. Рогожешть Сіретського повіту¹⁰. 1916 року о. С. Релі мобілізували до австрійської армії, де він служив до 1918 року як православний воєнний духівник (фельдкурата). Упродовж 1917–1921 рр. опановував курс мови і класичної літератури на філософському факультеті Чернівецького університету¹¹.

У 1920–1921 рр. о. С. Релі працював на посаді викладача-суплента в нормальній школі в м. Чернівці¹². А 1921 року став ординарним викладачем релігії в Кіцманському ліцеї «Дімітріє Кантемір»¹³. Потім викладав у жіночому ліцеї № 2 в Чернівцях (1923–1924 рр.) та чернівецькому ліцеї «Арон Пумнул»

¹ ДАЧО. Ф. 1245. Оп. 12. Спр. 170. Арк. 220 зб. 221.

² Gr.-or. Klerus. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*. 1908. 20. Dezember. S. 5.

³ Kirchliches. *Bukowinaer Post*. 1909. 27. April. S. 2.

⁴ Gr.-or. Klerus. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*. 1909. 27. April. S. 4.

⁵ ДАЧО. Ф. 1245. Оп. 6. Спр. 21. Арк. 212 зб. 213, 233 зб. 234.

⁶ ДАЧО. Ф. 1245. Оп. 12. Спр. 73. Арк. 274 зб. 275, 310 зб.

⁷ Schematismus der Bukowinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diozese für das Jahr 1911. Czernowitz, 1911. S. 118.

⁸ Für die durch die Hochwasserkatastrophe Geschädigte. *Czernowitzer Zeitung*. 1911. 9. November. S. 4.

⁹ Kundmachung. *Czernowitzer Zeitung*. 1911. 1. Jänner. S. 2; Schematismus der Bukowinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diozese für das Jahr 1912. Czernowitz, 1912. S. 118.

¹⁰ Şematismul Arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1921. Cernăuți, 1921. P. 41.

¹¹ Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres 1918: abgeschlossen mit Personalverordnungsblatt Nr. 40/18; teilweise bis Personalverordnungsblatt Nr. 77 berichtet. Wien, 1918. S. 1663; Чучко М. Становище Чернівецької архієпархії Буковинсько-Далматинської митрополії в роки Першої світової війни. *The Great War 1914–1918: Comprehending the Tragic Experience* — Велика війна 1914–1918 рр.: осмислення трагічного досвіду. Riga, 2024. С. 169.

¹² Vicovan I. Prof. univ. dr. Simeon Reli (1882–1945)...; Simeon Reli. Mircea Păcurariu, *Dicţionarul Teologilor Români*. Bucureşti, 1996. P. 381.

¹³ Anuarul Arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1922. Cernăuți 1922. P. 58; Anuarul Arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1923. Cernăuți 1923. P. 56; Anuarul Arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1924. Cernăuți 1924. P. 56.

(1924–1928 рр.)¹, де читав курси з релігії, історії та географії². 1925 року був підвищений в сані до екзарха (іконома)³, отримавши червоний пояс.

Ще в період викладання в ліцеях як законоучитель священник С. Релі привернув до себе увагу керівництва теологічного факультету Чернівецького університету, яке саме в той період потребувало фахівця з богословською освітою для викладання курсу «Історія Румунської церкви» (цю дисципліну тимчасово було доручено читати проф. В. Лойкіце). Щоб відповідати вимогам кандидата на місце професора церковної історії, він почав, за рекомендацією деканату, публікувати серію наукових праць і готувати докторську дисертацію з теології⁴. Здобувши після успішного захисту дисертації 8 лютого 1928 р. ступінь доктора богослов'я⁵, С. Релі на пропозицію теологічного факультету отримав стипендію митрополита Буковинського і Хотинського д-ра Нектарія (Котларчука) для завершення спеціалізації в Австрії (Відень), Німеччині (Лейпциг) та Чехословаччині. Зокрема, у Відні вчений спеціалізувався з історії та архівознавства⁶.

Повернувшись до Чернівців, у 1929 р. д-р С. Релі взяв участь у конкурсі на заміщення посади професора історії Румунської церкви на богословському факультеті⁷. Пройшовши конкурс, він був призначений 7 листопада 1929 р. екстраординарним професором нової кафедри історії Румунської церкви⁸. 5 грудня 1933 р. С. Релі став ординарним професором цієї ж кафедри⁹. Він також був керівником педагогічного семінару в університеті¹⁰, членом комісії історичних пам'яток у Бухаресті, а саме секції для Буковини, членом та секретарем комісії державних архівів Буковини (1924)¹¹,

¹ Anuarul Arhiepiscopiei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1928. Cernăuți 1928. P. 125; Balan T. †Simeon Reli. P. 181; Чучко Д. Організація діяльності архівних установ на Буковині у 1918–1940 рр. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2024. Т. 45. С. 208.

² Reli, Simeon. Satco E., Niculica A. *Enciclopedia Bucovinei: personalitati, localitati, societati, presa, institutii*. Suceava, 2018. Vol. III: P – Z. P. 259.

³ Anuarul Mitropoliei Bucovinei. Cernauti, 1937. P. 166.

⁴ Vicovan I. Prof. univ. dr. Simeon Reli (1882–1945)...

⁵ Anuarul universității regele Carol II din Cernăuți pe anii de studii 1936/1937. Cernăuți, 1937. P. 49; Anuarul universității regele Carol II din Cernăuți pe anul de studii 1938-1939. P. 47.

⁶ Monteoru N. *Bucovina. Pagini de enciclopedie*. Suceava, 2004. Vol. III. P. 536.

⁷ Vicovan I. Prof. univ. dr. Simeon Reli (1882–1945)...

⁸ Anuarul Arhiepiscopiei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1930. Cernăuți 1930. P. 125.

⁹ Anuarul universității regele Carol II din Cernăuți pe anii de studii 1936/1937. P. 49; Anuarul universității regele Carol II din Cernăuți pe anul de studii 1938-1939. P. 47; Anuarul Mitropoliei Bucovinei. P. 166; Wagner R. *Alma Mater Francisco Josephina. Die deutschsprachige Nationalitäten-Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875*. München, 1975. S. 403.

¹⁰ Anuarul universității regele Carol II din Cernăuți pe anii de studii 1936/1937. Cernăuți, 1937. P. 51; Chelariu T. *Zilele și umbre mea*. București, 2012. P. 263.

¹¹ Scharr K. „Die Landschaft Bukowina“. *Das Werden einer Region an der Peripherie 1774–1918*. Wien-Köln-Weimar, 2010. S. 251; Чучко Д. Організація діяльності архівних установ на Буковині у 1918–1940 рр. С. 203.

а потім її директором (1926–1933)¹, організатором церковного історико-етнографічного музею Чернівецької митрополії².

У 1934/1935 н. р. займав пост декана теологічного факультету Чернівецького університету Кароля II³. На факультеті теології викладав такі дисципліни: «Загальна історія християнської церкви з патологією і патристикою» (на 1-му курсі), «Загальна історія християнської церкви» (на 2-му курсі) а також семінар із цього предмета (на 1-му і 2-му курсах), «Історію Румунської церкви» і так само семінар із цієї дисципліни (на 1-му і 2-му курсах) та «Читання й коментування, з перекладом на румунську, Нового Заповіту (Діяння Апостолів)» (на 2-му курсі)⁴. Був членом бібліотечної комісії університету⁵. За заслуги був нагороджений орденом «Корона Румунії» в ранзі кавалера, медаллю 1-го класу «Винагорода за вчительську працю»⁶, а також представлений у 1938 р. до нагородження чехословацьким орденом «Білий Лев»⁷.

Перед зайняттям північної частини Буковини та Чернівців 28 червня 1940 р. радянськими військами евакуювався разом з іншими професорами університету на південь Буковини, до Сучави, де продовжив викладати до 1941 р. на релокованому туди богословському факультеті. Після повернення в липні 1941 р. до північної частини Буковини румунської адміністрації, упродовж осені 1941 р. — весни 1944 р., працював на теологічному факультеті в Чернівцях. У вересні 1941 р. заснував Інститут історії при факультеті теології, став членом Інституту мови «Арбороаса» й очолив діяльність культурного товариства «Літературна Буковина». У березні 1944 р. через наступ Червоної армії евакуювався з Чернівців до Римніку-Вилча. Навесні 1945 року повернувся до м. Сучава, де у квітні відновив заняття на релокованому сюди теологічному факультеті. Викладацьку діяльність не полишав до кінця життя. Помер 10 жовтня 1945 р. в Сучаві⁸, де був похований на міському цвинтарі «Пачеа»⁹.

Предметом наукових студій вченого була переважно церковна історія, зокрема релігійне життя минулих часів в Румунії та на Буковині. Цій проблематиці він присвятив близько 70 праць.

¹ Balan T. †Simeon Reli. P. 181–182.

² Vicovan I. Prof. univ. dr. Simeon Reli (1882–1945)...

³ Neuer Decan der Czernowitzer theologische Fakultät. *Czernowitzer Morgenblatt*. 1934. 25. Oktober. S. 3; Anuarul universității regele Carol II din Cernăuți pe anul de studii 1938–1939. P. 45, 47.

⁴ Anuarul universității regele Carol II din Cernăuți pe anii de studii 1936/1937. P. 60–61.

⁵ Ibid. P. 52.

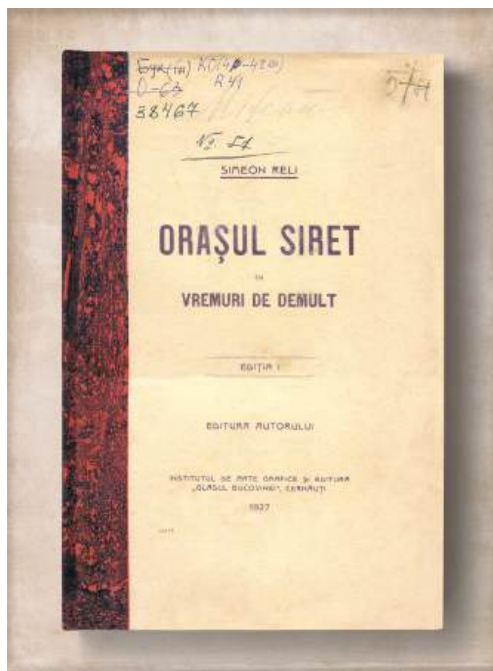
⁶ Anuarul Arhiepiscopiei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1933. Cernăuți 1933. P. 101; Anuarul universității regele Carol II din Cernăuți pe anii de studii 1936/1937. P. 49, 51; Anuarul universității regele Carol II din Cernăuți pe anul de studii 1938–1939. P. 47.

⁷ Vicovan I. Prof. univ. dr. Simeon Reli (1882–1945)...

⁸ Balan T. †Simeon Reli. P. 181.

⁹ Vicovan I. Prof. univ. dr. Simeon Reli (1882–1945)...

З-поміж історичних праць С. Релі насамперед варто згадати дослідження автора з історичного краєзнавства. У 1923 р. в Бухаресті вийшла його книжка *Amintiri dintr-un castel la Nistru. Icoane istorice din trecutul românesc al satelor Bucovinei dintre Nistru și Prut*¹ («Спогади із помість на Дністрі. Історичні образки з румунського минулого буковинських сіл між Дністром і Прутом»), яка складається з п'яти розділів, де він описав боярські садиби у Вікні та Погорилівці. Розповів історію родин великого логофета Матея Гаврилаша та Кантакузинів, а також про нобілітацію бояр з Вікна австрійською владою.

Титул книги С. Релі «Місто Серет у давні часи»

Наступного року побачило світ наступне дослідження, так само присвячене історії сільських поселень краю, — *Icoane istorice din trecutul românesc al satelor Bucovinei dintre Nistru și Prut după acte și documente*² («Історичні ікони з румунської минувшини сіл Буковини між Дністром і Прутом за актами і документами»).

У 1926 р. вийшла історична праця С. Релі *Din Bucovina vremurilor grele: Schițe istorice*³ («Буковина в тяжкі часи: історичні нариси»). У ній він дослідив долю останніх пустиней Буковини, що були ліквідовані австрійською владою, висвітлив діяльність молдавської школи в Кіцмані (1788–1828 pp.) та історію села Їжівці.

1927 року побачила світ фундаментальна історико-краєзнавча монографія дослідника *Orașul Siret în vremuri de demult. Din trecutul unei vechi capitale a Moldovei*⁴ («Місто Сирет у давнину. З минулого старої столиці Молдавії»), яка складалася з 18 розділів. У ній С. Релі докладно зупинився на топографії

¹ Reli S. *Amintiri dintr-un castel la Nistru. Icoane istorice din trecutul românesc al satelor Bucovinei dintre Nistru și Prut*. București, 1923.

² Reli S. *Icoane istorice din trecutul românesc al satelor Bucovinei dintre Nistru și Prut după acte și documente*. București, 1924.

³ Reli S. *Din Bucovina vremurilor grele: Schițe istorice*. Cernăuți, 1926.

⁴ Reli S. *Orașul Siret în vremuri de demult. Din trecutul unei vechi capitale a Moldovei*. Cernăuți, 1927.

Титул праці С. Релі «Митрополича резиденція в Чернівцях та її будівничий Й. Главка»

м. Сірет, значну увагу приділив археологічним старожитностям міста, залишкам давніх укріплень, історії Сірета як столиці Молдавської землі за правління Лацку-Води (1365–1374), охарактеризував становище міста за правління Петру Мушата, Стефана Великого й інших правителів, розкрив значення Сірета як митного пункту воєвод і торговельного центру на Сіретському комерційному шляху. Особливу увагу приділив учений опису історичних пам'яток м. Сірет (зокрема, православним і католицьким культовим спорудам), дослідженню організації управління в місті в минулому. Зупинився автор і на характеристиці поліетнічного складу

міського населення, ремісничих гільдій, одягу та звичаїв городян-румунів.

Значне місце в науковому доробку С. Релі посідають праці, присвячені культовим пам'яткам Буковини. Зокрема, він був першим дослідником, який в окремій монографії висвітлив історію спорудження в Чернівцях грандіозної резиденції митрополитів Буковини і Далмації, присвятивши свій твір митрополиту Нектарію.

Опублікована в 1933 р. монографія *Reședința Mitropolitană din Cernăuți și meșterul ei Iosif Hlavka (Istoria grandiosului pațat reprezentativ at Bisericii ort. române din Bucovina)*¹ («Митрополича резиденція в Чернівцях та її майстер Йозеф Главка») складається з передмови та семи розділів, у яких автор, ґрунтуючись на архівних документах, висвітлив підготовчі роботи до будівництва нової резиденції для єпископів Буковини, хід ведення будівельних робіт у 1864–1872 та 1872–1882 роках, зупинився на депутатських запитах щодо будівництва резиденції. Особливу увагу вчений приділив життю та мистецько-культурній діяльності австрійського архітектора чеського походження Йосифа Главки, творця митрополичої резиденції в Чернівцях.

¹ Reli S. *Reședința Mitropolitană din Cernăuți și meșterul ei Iosif Hlavka (Istoria grandiosului pațat reprezentativ at Bisericii ort. române din Bucovina)*. Cernăuți, 1933.

У 1937 р. С. Релі видав ґрунтовну працю *Călăuza monumentelor religioase-istorice din Eparhia Bucovinei*¹ (Cernăuți, 1937) («Путівник по історичних релігійних пам'ятках Буковинської єпархії»), присвячену визначним церквам і монастирям Буковини. Дослідження складається з чотирьох розділів. Починається дослідження розділом про історичні церковні пам'ятки м. Чернівці й околиць. Наступні розділи присвячені історичним релігійним пам'яткам міст Сірет, Радівці та Сучава і культовим спорудам, розташованим у їхніх околицях.

У передмові до монографії автор відзначав, що «ці релігійні пам'ятки, монастирі та церкви, споруджені та подаровані воєводами Молдавії та іншими історичними особами, боярами і владиками, які грали визначні та незабутні ролі в минулому румунського народу, розкидані, як перлини архітектури та живопису, унікальні у своєму роді, по всій Архієпархії Буковини, але особливо в старомолдавських містах Чернівці, Сірет та Сучава і їхніх околицях»².

Цілу серію публікацій дослідник присвятив висвітленню різних аспектів історії церковно-релігійного життя на Буковині³, церковному ктиторству молдавських воєвод на території Польського королівства⁴, побуту чехословаків на землях Буковинського православного релігійного фонду⁵, питанням

Титул праці С. Релі «Путівник по релігійних історичних пам'ятках Буковинської єпархії»

¹ Reli S. *Călăuza monumentelor religioase-istorice din Eparhia Bucovinei*. Cernăuți, 1937.

² Reli S. *Călăuza monumentelor religioase-istorice din Eparhia Bucovinei*. P. 3.

³ Reli S. Alaiul militar la repatrierea moaștelor Sf. Ioan cel Nou, din Galiția la Suceava, în anul 1783 (după documente inedite). *Candela*. Cernăuți, 1936. Nr. 1–12. P. 86–94; Reli S. Alaiul militar la repatrierea moaștelor mucenici Ion cel Nou din Galiția la Suceava, Cernăuți, 1937; Reli S. Din viața religioasă și bisericească a Sucevei în secolele XVII–XIX. *Candela*. Cernăuți, 1931. An. XLI, P. 55–88; Reli S. Icoane din trecutul național-bisericesc al Bucovinei, 1840–1880. Cernăuți, 1932.

⁴ Reli S. Ctitoriile religioase românești din Polonia. *Candela*. Cernăuți, 1930. An. XLI. P. 453–464.

⁵ Reli S. Din trecutul Cehoslovacilor așezați pe domeniile Fondului bis. ort.-român al Bucovinei. Cernăuți, 1931; Reli S. Z minulosti čechoslováků uselých na panstvích rumunského pravoslavného církevního sboru v. Bukovině. *Bratislava*. Bratislava, 1934. Ročník. VIII. S. 220–229.

державно-церковних відносин в імперії Габсбургів¹ та сусідній Румунії², історії³, релігійним звичаям⁴ і моральним постулатам румунів⁵.

У полі зору С. Релі була також історія буковинських монастирів, а саме історичне минуле Путни⁶, Сучевиці⁷, Драгомирни⁸, чернече життя, духовно-релігійна культура⁹, медицина¹⁰ в обителях краю. Окремі дослідження вчений присвятив висвітленню діяльності вихідців з Буковини на єпископських кафедрах в Молдавії наприкінці XVIII – в середині XIX ст.¹¹, а також викладацькій діяльності в Яссах колишнього ректора духовної семінарії в Чернівцях ієромонаха Володимира Сухопана¹². Значний інтерес становить праця дослідника про історію походження й еволюцію священницького костюму у румунів¹³.

У дослідженні *Facultatea de Teologie din Cernăuți*¹⁴ («Теологічний факультет в Чернівцях») С. Релі висвітлив історію богословського факультету Чернівецького університету та його митарства під час релокації в роки Другої світової війни.

Низку праць професор богословського факультету присвятив історії Румунської православної церкви, яку викладав як окремий курс в університеті. Це двотомна праця *Curs de Istoria Bisericii române, de la formațiunea etnică și creștinarea poporului român, până azi, cu o statistică*¹⁵ («Курс історії румунської церкви, від етнічного формування та християнізації румунського народу до сьогодні, зі статистикою») та наукові розвідки з церковного минулого румунів: *Originea și vechimea creștinismul la români*¹⁶ («Походження і давність християнства у румунів»), *Biserica Ortodoxă Română din Maramureș în vremile*

¹ Reli S. Propaganda catolică austriacă împotriva Bisericii Ortodoxe române din Bucovina. Cernăuți, 1928; Reli S. Începuturile catolicismului austriac în Bucovina. Cernăuți, 1928; Reli S. Politica religioasă a Habsburgilor față de Biserica Ortodoxă Română în secolul al XIX-lea în lumina unor acte și documente inedite din arhiva Casei și Curții imperiale din Viena. Cernăuți, 1928.

² Reli S. Relațiile dintre Biserica și Stat în România veacurilor trecute, București, 1938.

³ Reli S. Un prinț român pribeag în secolul 16-lea. Cernăuți, 1929.

⁴ Reli S. Ceremonii și obiceiuri religioase în viața socială publică din trecutul românesc. Cernăuți, 1930.

⁵ Reli S. Viața religioasă și morală românească în secolele XVIII și XIX, după scriitori străini. Cernăuți, 1935.

⁶ Reli S. Mănăstirea Putna. Cernăuți, f.a. [1937].

⁷ Reli S. Mănăstirea Sucevița. Cernăuți, 1937.

⁸ Reli S. Mănăstirea Dragomirna. Cernăuți, 1937.

⁹ Reli S. Cultura religioasă în mănăstirile noastre voievodale. *Candela*. Cernăuți, 1944/45. An. LV–LVI. P.1–24.

¹⁰ Reli S. Medicina călugărească în trecutul românesc. *Candela*. Cernăuți, 1934. An. XLV. P. 16–31.

¹¹ Reli S. Bucovineni celebri în ierarhia Moldovei (1777–1850). Cernăuți, 1930.

¹² Reli S. Un calugar bucovinean, reformator al învățământului teologic din Moldova (1835–1864). *Revista de pedagogie*. Cernăuți, 1940. N 4. P. 87–115.

¹³ Reli S. Originea și evoluția istorică a costumului preoțesc la români. Cernăuți, 1936.

¹⁴ Reli S. *Facultatea de Teologie din Cernăuți*, Cernăuți, 1942.

¹⁵ Reli S. *Curs de Istoria Bisericii române, de la formațiunea etnică și creștinarea poporului român, până azi, cu o statistică* / Ed. I. Cernăuți, 1932. Vol. I–II.

¹⁶ Reli S. *Originea și vechimea creștinismului la români*. *Candela*. Cernăuți, 1936. An XLVII. P. 17–70; Reli S. *Originea și vechimea creștinismului la români*. Cernăuți, 1937.

trecute¹(«Румунська православна церква в Марамуреші в минулому»), *Istoria vieții bisericești a românilor*² («Історія церковного життя румунів»).

Як архівіст, учений також видав кілька досліджень, присвячених документальним фондам та історії і стану архівної справи на Буковині³.

Таким чином, науковий доробок професора церковної історії Чернівецького університету д-ра С. Релі (1882–1945) відзначається ґрунтовною джерельною базою та розмаїттям проблематики, яка охоплює праці з історичного краєзнавства, церковної історії, культури й архівознавства. Найбільшої уваги з-поміж численних праць ученого заслуговують роботи, присвячені історії будівництва митрополичої резиденції в Чернівцях, історичному минулому міста Сірет і релігійним пам'яткам Буковини. Ці дослідження не втратили своєї актуальності понині.

3.7 ДОСЛІДНИК ТА АРХЕОГРАФ ТЕОДОР БЕЛАН*

Олександр Руснак

Теодор Белан (рум. Teodor Bălan) – відомий дослідник історії Буковини, один з активних представників румунської історіографії міжвоєнної доби, архівіст, викладач Чернівецького університету, директор університетської бібліотеки та директор архіву в Чернівцях. Як зазначила історик Іляна-Марія Ратку, Т. Белан «був чимось більшим, ніж істориком та архівістом – хоча його діяльність найчіткіше визначена між цими координатами – він був справді культурною людиною, яка проявила себе на багатьох рівнях: і як викладач, і як збирач та редактор документів, і як публіцист»⁴.

Найбільш плідний період його багатогранної діяльності тісно пов'язаний із Чернівцями. Але треба брати до уваги те, що це була доба активного формування поглядів румунської історіографії щодо Буковини після входження краю до складу Румунії у 1918 р. Тодішній національний і політичний контекст,

¹ Reli S. *Biserica Ortodoxă Română din Maramureș în vremile trecute*, Cernăuți, 1938.

² Reli S. *Istoria vieții bisericești a românilor*. Cernăuți, 1942. Vol. I.

³ Reli S. *Documente slavo-române din sec. XV–XVI păstrate în Arhiva Statului din Cernăuți. Codrul Cosminului*. Cernăuți, 1925–1926. Nr. II–III. P. 431–442; Reli S. *Ceva despre fondurile arhivistice din Arhivele Bucovinei*. *Revista arhivelor*. București, 1926. An. II. Nr. 5. P. 305–311; Reli S. *Arhivele Statului din Cernăuți*, 1941. An. IV. Nr. 2. P. 248–255.

⁴ Ratcu I.-M. *Teodor Bălan (1885–1972) – istoric și arhivist al Bucovinei*. Suceava, 2013. P. 17.